

Функціонально-семантичні особливості прикметника *свіжий* в українській, англійській і польській мовах

У статті зіставлено семантичні особливості прикметника *свіжий* в українській, англійській і польській мовах. Показано, що словникові тлумачення цього прикметника не можуть задовольнити сучасних вимог до інтерпретації його семантики. Виділено референційні групи іменників, які можуть сполучатися з прикметником *свіжий*.

Ключові слова: семантичні особливості, прикметник, референційна група, значення слова.

Постановка наукової проблеми та її значення. Серед багатьох малодосліджених питань у лінгвістиці, які цікавлять дослідників, є механізм, за яким одне й те саме слово має здатність позначати багато предметів та явищ у мовленні. Слово може актуалізувати зі свого запасу інформації відповідні значення і відтінки для певного випадку вживання. Відомі науковці, зокрема В. В. Виноградов, Л. В. Щерба, О. О. Потебня, відзначили унікальну здатність слів містити набагато більше інформації, ніж вони вербалізують.

У зв'язку з цим зріс інтерес до вивчення одиничної полісемії, яка виявляється лише на рівні окремої лексеми (О. Урисон, І. Мельчук, С. Баланюк). З огляду на потребу детального вивчення механізмів утворення нових значень була обрана тематика дослідження – аналіз семантичних зв'язків у межах багатозначності прикметника *свіжий*. Вибір цього прикметника зумовлений тим, що, по-перше, його словникові інтерпретації не можуть задовольнити сучасного рівня вимог до лексикографічного опису, а, по-друге, цей прикметник належить до антропоорієнтованої лексики. Актуальність роботи полягає у потребі всебічного дослідження антропоорієнтованої лексики і зіставлення на цій основі фрагментів мовних картин світу, що їх виробили носії різних мов.

Об'єктом дослідження обрана семантика та референційні особливості прикметника *свіжий* у трьох мовах: українській, англійській, польській.

Мета статті – виявити значення прикметника *свіжий* / *fresh* / *świeży*, порівняти систему значень цього прикметника в українській, англійській та польській мовах.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Розглянемо детальніше семантику прикметника *свіжий* / *fresh* / *świeży*. Для англійської мови характерне таке значення прикметника *fresh*, як дужий, енергійний, меткий, оригінальний (про розумові здібності). Прикметник *fresh* також означає недосвідченість, нетренованість: *fresh hand*, *freshman* – першокурсник. У розмовній американській мові слово *fresh* уживають тоді, коли потрібно сказати, що людина нахабна [1, с. 565; 2]. В українській мові таких значень та словосполучень немає. У польській і англійській мовах функціонують смислові навантаження на позначення доброго здоров'я, самопочуття (*świeża cera*; *to be fresh and lively even at the end of the day*). У польській мові прикметник *świeży* вживається у таких сполученнях, як: *świeży ból*, *świeża strata*, тобто для позначення нещодавнього вразливого явища [3, с. 408].

Цікаво, що в українській мові словосполучення *свіжа вода* – це вода, нещодавно набрана із колодязя, джерела чи колонки [4, с. 79], в англійській мові *fresh water* – це прісна, не морська вода. Назви об'єктів, які позначають предмети вжитку (одяг), сполучаються із прикметником *fresh* в англійській мові рідше. У відповідних сполученнях використовують прикметник *clean* (чистий). Таку саму закономірність у вживанні прикметників *свіжий* / *чистий* простежуємо в українській мові, а от стосовно польської мови слід зазначити, що використання таких виразів досить поширене: *świeża koszula*. Референційні групи об'єктів, які охарактеризовано прикметником *свіжий*.

1. Продукти харчування:

а) овочі, фрукти:

свіжі: картопля, морква, огірки, ягоди, яблука, груші, лимони тощо;

fresh: cucumber, carrot, cabbage, tomato, berry, apple, plum, pear, lemon etc.;

świeże: ziemniaki, marchew, ogórki, pomidory, jagody, jabłko, gruszka itp.;

б) молоко (молочні продукти):

свіжі: масло, молоко, сметана, сир, йогурт тощо;

fresh: butter, milk, cheese, sour cream etc.;

świeże: masło, mleko, śmietana, ser, jogurt itp.;

в) інші продукти тваринного походження:

świeży: м'ясо, риба, яйця, ікра, печінка, нирки тощо;

fresh: meat, beef, fish, eggs, caviar etc.;

świeże: mięso, ryba, jajka, kawior itp.;

г) вироби з тіста:

świeży: хліб, пиріг, тістечко, торт, вафлі тощо;

fresh: bread, toast, cake etc.;

świeże: chleb, ciasto, tort itp.;

г) страви:

świeży: суп, бульйон, борщ, каша, паштет, ковбаса, салат тощо;

fresh: soup, porridge, sausage, paste, tinned stew meat etc.;

świeże: zupa, barszcz, kasza itp.;

д) напої:

świeży: кава, чай, пиво, сік, шоколад тощо;

fresh: tea, coffee, beer, juice etc.;

świeże: herbata, kawa, sok itp.;

е) інші продукти:

świeży: мед, дріжджі, цукерки тощо;

fresh: honey, yeast, sweets etc.;

świeże: miód, drożdże, cukierki itp.

Сполучення *świeży*: м'ясо, риба, яйця, капуста, огірки, тобто продукти, які для довгого збереження так чи інакше обробляються, можуть мати два смислових значень:

– який не оброблений для тривалого зберігання (протилежне: присолений, маринований, консервований, вуджений);

– який не втратив своїх властивостей, не зіпсувався.

2. Предмети вжитку.

Цю групу складають об'єкти, що «контактують» із тілом (покривають його). Це предмети вжитку, які швидко та легко забруднюються. Ознакою свіжості є запах (наприклад, мийні засоби). «Свіжий» також той, що не був використаний. Для цієї групи характерні такі сполучення:

świeży: білизна, наволочка, рушник, скатертина, покривало, сорочка тощо;

fresh: shirt, table-cloth, bath-towel etc.;

świeże: bielizna, pościeradło, poszewka, ręcznik, koszula itp.

3. Природні явища:

а) частина доби:

świeży: ранок, вечір, ніч, день тощо;

fresh: morning, evening, night, day etc.;

świeże: ranek, wieczór, noc, dzień itp.;

б) атмосферні явища:

świeży: дощ, сніг, повітря, вітер тощо;

fresh: snow, air, wind, breeze, rain, water etc.;

świeże: deszcz, śnieg, wiatr;

в) рослини:

świeży: трава, гай, листочки, ліс, квіти тощо;

fresh: grass, weed, shoots of a plant, forest, flowers etc.;

świeże: trawa, gaj, liść, kwiaty itp.;

г) запахи:

świeży: аромат, запах тощо;

fresh: odour, aroma etc.;

świeże: zapach, aromat;

г) інші явища:

świeży: погода, хвиля, сіно тощо;

fresh: yellow light etc.;

świeże: opalenizna, siano itp.

4. Інформація та інформаційні джерела.

У цій групі об'єднано конкретні й абстрактні іменники, оскільки вони стосуються однієї сфери.

Свіжі: журнали, газети, інформація, новини, плакати, події тощо.

Fresh: magazine, newspaper, news, sheet of paper, facts etc.

Świeże: gazeta, nowość, czasopismo itp.

Ознакою свіжості для конкретних об'єктів є запах ще не висохлої фарби та яскравість. Іншою ознакою є інформація, розміщена в інформаційних джерелах – останні, найновіші, нікому не відомі новини, які людина може використовувати у своїх цілях.

5. Неприродні речовини:

свіжі: фарба, лак, розчин, крем, цемент, вапно тощо;

fresh: colors, paint, tapestry etc.;

świeże: kolory, barwy itp.

В українській мові сполучення такого типу мають два значення. По-перше, свіжа фарба – це фарба в банці, ще не використана. По-друге, свіжа фарба – та, що не висохла. Відповідно ознаками свіжості є специфічний запах, блиск, а також стан речовини. Для англійської мови характерне сполучення *fresh paint* – тобто фарба, яка ще не висохла. У польській мові такі сполучення свідчать про насиченість, яскравість кольору.

6. Об'єкти, що виникли внаслідок діяльності живих істот.

Для цієї групи характерні такі сполучення:

свіжі: слід, яма, нора, могила, рана, синець тощо;

fresh: trail, hole, cut, wound etc.;

świeże: jama, grób, rana itp.

Це об'єкти, які нещодавно з'явилися, усе ще зберігають свою форму.

Розглянемо функціонально-семантичні особливості прикметника *свіжий*, які визначають його вживання з іменниками кожної виділеної референційної групи. Найбільшою є група, яку утворюють назви продуктів харчування. Серед них є об'єкти, які людина споживає у природному вигляді, без будь-якої обробки (огірки, яблука), а також об'єкти, спеціально оброблені для їжі (зварені, подрібнені тощо). Спільною рисою цих об'єктів є те, що вони змінюють свої якості з плином часу. У сполученні з іменниками вказаної референційної групи прикметник *свіжий* має значення, що складається з таких компонентів:

СВІЖИЙ 1:

– такий, що його споживає людина (найчастіше як їжу, пиття);

– такий, що поступово псується під впливом природних чинників, міняючи свій колір, форму, структуру, запах тощо, стаючи непридатним для вживання;

– такий, що в момент спостереження зберігає свої первісні позитивні властивості і є в оптимальному для використання людиною стані.

На основі цього значення прикметника *свіжий* утворене інше, що виявляється в опозиції *свіжий* – *вуджений/солоний/квашений*. Це значення реалізується у сполученнях із назвами продуктів харчування, які можуть бути відповідним чином оброблені для того, щоб зберегти їх природні властивості і продовжити термін придатності. Суттєво, що прикметник у цьому значенні (СВІЖИЙ 2) граматично відмежовані від СВІЖИЙ 1. По-перше, лише СВІЖИЙ 1 має форми суб'єктивної оцінки (*свіжий, свіжесенький*). По-друге, тільки СВІЖИЙ 1 сполучається з прислівниками *дуже, вельми* і має ступені порівняння. По-третє, СВІЖИЙ 1, на відміну від СВІЖИЙ 2, може вживатися у функції предиката [5, с. 592].

Отже, СВІЖИЙ 2:

– такий, що його споживає людина (найчастіше як їжу, пиття);

– такий, що в нормі поступово псується під впливом природних чинників, міняючи свій колір, форму, структуру, запах тощо, стаючи непридатним для вживання;

– такий, що його можна спеціально обробити для продовження терміну придатності; унаслідок обробки об'єкт міняє свої природні властивості;

– не оброблений у такий спосіб, як вказано в попередньому пункті.

Наступну референційну групу утворюють природні об'єкти, які людина безпосередньо не споживає як продукти харчування. Однак ці об'єкти становлять для людини певний інтерес. Вони можуть розглядатися як об'єкти, що позитивно впливають на органи відчуття (*свіжий ранок*). Інколи на перший план виходить естетична цінність таких об'єктів (*свіжі квіти, свіжий сніг*).

СВІЖИЙ 3:

– такий, що має природне походження; такий, що потрапляє у сферу інтересів людини і використовується нею з прагматичною чи естетичною метою;

– такий, що в нормі поступово псується під впливом природних чинників, міняючи свій колір, форму, структуру, запах тощо, стаючи непридатним для вживання чи використання;

– такий, що в момент спостереження зберігає свої первісні позитивні властивості і перебуває в оптимальному стані для використання.

Четверту референційну групу складають артефакти, об'єкти, створені людиною для її потреб. Їх важливою особливістю є те, що вони можуть перебувати у двох станах: первісному (стані створення) і вторинному (виникає унаслідок їх використання). Об'єкти можуть бути оновлені, повернені у первісний стан. До цієї групи належать об'єкти, матеріалом для яких є тканина (наприклад, сорочка, скатертина тощо). До цієї референційної групи ми також відносимо об'єкти, які є носіями інформації (газети, журнали).

СВІЖИЙ 4:

– такий, що створений людиною для власних потреб (про предмети домашнього вжитку та друковані носії інформації);

– такий, що поступово псується під впливом природних чинників, міняючи свій колір, форму, структуру, запах тощо, стаючи непридатним для вживання чи використання; або такий, що втрачає свою актуальність;

– такий, що в момент спостереження зберігає свої позитивні властивості і перебуває в оптимальному стані для використання.

До останньої референційної групи належать об'єкти, які з'являються у природному середовищі внаслідок впливу живої істоти чи природної сили (*свіжа рана, свіжий слід*). У момент появи і протягом певного часу після цього такий об'єкт зберігає чіткі ознаки діяльності певної істоти чи природної сили. Важливою спільною ознакою об'єктів цієї групи є властивість змінюватися з плином часу.

Отже, СВІЖИЙ 5:

– такий, що виник у природному чи створеному людиною середовищі внаслідок втручання живої істоти чи природної сили;

– такий, що поступово змінюється під впливом природних чинників (форма, вигляд, структура);

– такий, що в момент спостереження зберігає свої первісні ознаки.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Словникові тлумачення прикметника *свіжий* орієнтовані на інтерпретацію готових текстів, для тлумачення того чи іншого значення переважно використовуються синоніми (*свіжий* – чистий, *свіжий* – прохолодний, *свіжий* – новий тощо). У словникових статтях невмотивовано збільшується кількість значень через їх подрібнення, виділяється значна кількість підзначень, які стосуються одного-двох уживань прикметника. Слова *свіжий* і *świeży* не є точними перекладними еквівалентами *fresh*, що пов'язано з відмінностями у мовних картинах світу різних носіїв мов. Референційна зона, яку охоплює досліджуваний прикметник, поділена на п'ять груп залежно від характерних рис об'єктів, що входять до цих груп.

Прикметник *свіжий* розглядається як антропоорієнтоване слово, для семантики якого важливою є вказівка на використання об'єкта людиною. Урахування антропоорієнтованості прикметника *свіжий* дає змогу пояснити і процеси асоціативного зближення об'єктів із різних референційних груп, на основі яких відбувається метафоризація. Саме метафоричний перенос, на основі якого з'являються яскраві сполучення слів, видається перспективним напрямом подальших досліджень.

Джерела та література

1. Longman Dictionary of Contemporary English / [ed. by A. Gadsby]. – 3^d ed. – Barcelona : Longman, 2000. – 1668 p.
2. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English / [ed. by A. S. Hornby]. – Oxford : Oxford University Press, 1995. – 1580 p.
3. Słownik Współczesnego Języka Polskiego T. 2 / [red. Elżbieta Wierzbicka]. – Warszawa : Reader's Digest Przegąd, 1998. – 687 s.
4. Словник української мови. В 11 т. Т. 9 / [за ред. І. К. Білодіда та ін.]. – К. : Наук. думка, 1978. – 916 с.
5. Харкевич Г. І. Семантичні властивості прикметника *свіжий/fresh* в українській та англійській мовах / Галина Харкевич, Марина Мороз // Проблеми розвитку прикордонних територій та їх участі в інтеграційних процесах : матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2010. – С. 588–593.

Харкевич Галина. Функционально-семантические особенности имени прилагательного *свежий* в украинском, английском и польском языках. В статье сопоставлены семантические особенности имени прилагательного *свежий* в украинском, английском и польском языках. Показано, что словарные толкования этого слова не могут удовлетворить современных требований к интерпретации его семантики. Выделено

референціальні групи імен существительних, які можуть поєднуватися з іменем прилагательним *свежий*.

Ключевые слова: семантичні особливості, імя прилагательное, референціальна група, значення слова.

Kharkevych Galyna. Functional and Semantic Peculiarities of the Adjective *Fresh* in Ukrainian, English and Polish. The article focuses on the comparison of the semantic peculiarities of the adjective *fresh* in Ukrainian, English and Polish. It has been shown that vocabulary explanations of the adjective can not satisfy modern demands to the interpretation of its semantics. The referential groups of nouns that can combine with the adjective *fresh* have been introduced.

Key words: semantic peculiarities, adjective, referential group, word meaning.